

Pap Péter:

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG TISZTI ÉS TISZTHELYETTESI TÖRE (194?–1945)

„A valóságos Luca – azaz a nagyon lassan készülő munka”¹

ÖSSZEFOGLALÓ: Horthy Miklós kormányzó 1942. november 19-i kéziratot feljegyzésében belső utasítást adott a Magyar Királyi Honvédség fegyverzetének korszerűsítésére. E dokumentumban elrendelte többek között, hogy a szárazföldi erők tisztjei és tiszthelyettesei számára oldalfegyverként dísztört rendszeresítsenek. A tanulmány a legalább fél évtizedet átívelő tervezőmunka egyes fázisait mutatja be. A fejlesztés végül nem vezetett eredményre, a tör a tervezőasztaltól nem jutott el rendszeresítésig.

KULCSSZAVAK: Magyar Királyi Honvédség, Horthy Miklós, szálfegyver, dísztör, tiszti és tiszthelyettesi tör, Hackspacher fegyvercég

A SZERZŐRŐL:

Pap Péter nyugalmazott rendőrfőtanácsos (ORCID: 0000-0002-9059-1822)

A honvédség és más egyenruhás szervek (pl. a tűzoltóság) személyi állományukat gyakorló-, társasági és díszöltözettel látta el, amelyekhez különféle felszerelési cikkek (pl. szálfegyver) is tartozott. Az 1944-ben kiadott „A Magyar Királyi Honvédség szálfegyvereinek leírása” című kiadvány részletesen taglalja a honvédségnél és a csendőrségnél rendszeresített szálfegyvereket (pl. gyalogtiszti kard). Az újonnan rendszeresített rövid hidegfegyverek (pl. a folyamőr tiszti tör) szerepe a kard helyettesítése, tehát viselésük is kardszerű volt.²

A honvédség szárazföldi haderőinek (pl. gyalogság) szálfegyverét csupán a kard különféle változatai (pl. gyalogtiszti kard, más néven gyalogostiszti szablya) jelentették, így az 1940-es évek elején felvetődött, hogy a légierőhöz és folyamerőhöz hasonlóan kiegészítik díszben viselt fegyverzetüket. Horthy Miklós kormányzó 1942. november 19-i kéziratot feljegyzésében olyan belső utasítást adott, amely a magyar honvédség fegyverzetének korszerűsítésére és a németektől való technológiai függőség csökkentésére irányult. A dokumentumban elrendelte, hogy a szárazföldi erők tisztjei és tiszthelyettesei számára oldalfegyverként tört is rendszeresítsenek. Felmerült, hogy egységesen az egész honvédség számára is rendszeresítik az új mintájú tört, a légi- és folyamerők azonban már rendelkeztek ilyen típusú díszfegyverrel. (A rendelkezés szerint, ha ez a haderőnem tradicionális okból ragaszkodik a korábbi változathoz, akkor nem szükséges a változtatás.) A továbbiakban intézkedtek, hogy a folyamerők tiszthelyettesei számára rendszeresítsék a tisztek által viselt tört.³

¹ A Pallas nagy lexikona: XI kötet, 971.; Juhász József et al. 1982, 873. (továbbiakban: MÉKSZ).

² Csillag 1971. 108.; Külügyi Közlöny 1931, 2.; A Magyar Királyi Honvédség szálfegyvereinek... 1944, 28–31., 34–37., 51., 53.; Tűzrendészeti szervek... 1940, 42–43.

³ HL: HM 1942 Elnöki 2.r. osztály 77365.

Rendszeresített dísztőrök (1920–1945) ⁴				
Rendszeresítő		Megnevezés	Kép	Állomány
Magyar Királyi Honvédség	Folyamőrség	Folyamőr tőr		Tiszt Altiszt
	Légierő	Repülő tőr		Tiszt Altiszt
Külgügyminisztérium		Diplomata tőr ⁵		Külgügyi tiszttviselő
Magyar Országos Tűzoltó Szövetség		Rőzsekés		Tűzoltó – tiszt – altiszt

1. Rendszertani fogódzó:⁶

- *egységes*: különböző konstrukciók egymással helyettesíthető (azonos) kivitelben, formában történő gyártása, rendszeresítése;
- *hidegfeegyver*: → szálfeegyver;
- *kard*: 1. vágó vagy döfő, vágásra és döfésre egyaránt alkalmas szálfeegyver; 2. markolattal ellátott, a törnél hosszabb pengéjű vágásra és szúrásra szolgáló feegyver;
- *oldalfegyver*: derékszíjon viselt löfeegyver (pl. pisztoly) vagy → szálfeegyver;
- *tőr*: 1. rövid pengéjű döfő feegyver; 2. egyenes, (többnyire) egy- vagy kétélű szúrófeegyver;
- *szál-, hidegfeegyver*: egyéni védekezésre és támadásra szolgáló vágó vagy szúrófeegyver. Régebben igen sok fajtáját használták (pl. dárda). A jelenleg használatos szálfeegyverek a szurony, a kard és a tőr. A szíjon, hüvelyben hordott hidegfeegyvert oldalfegyvernek nevezik;
- *futurit*: 1. a fenoplasztok és aminoplasztok régebbi, kereskedelmi neve. 2. póanyag, a gumi, a kaucsuk stb. helyettesítésére. Fenolgyantának azbeszt, faliszt és hasonlók hozzákeverését követően hevítéssel, sajtolással gyártották. Könnyen megmunkálható, savaknak, lúgoknak ellenálló, jól festhető, szigetelő, kemény anyag. Az 1930–40-es években az ipari felhasználása (pl. áramszigetelők, fogantyúk stb.) mellett sokféle tetszetős és közkedvelt használati tárgyat (pl. teáscsésze, díszdoboz stb.) is készítettek belőle.

2. A történet:⁷

- *Az elnevezés*:

A kezdeti lépések hivatalos iratait a történelem vihára elsodorta. A legkorábbi levéltári dokumentum 1941-ből származik, de nem derít fényt sem az eredeti koncepcióra, sem

⁴ Szikits Péter felvétele.

⁵ Copyright: Ullein-Reviczky Antal Alapítvány; Fotó: Szikits Péter.

⁶ 1. Damó 1985, 113., 516–517., 568–569.; 2. Kalmár 1971, 111.; 2. Temesváry 1989, 121., 148.; 3. MÉKSZ 1982: i. m. 651., 1033., 1242., 1397.; 6. Bakos, 2001. 284.

⁷ 1. HL: HM 1941 Elnöki 3.a. osztály 71583; 2. HL: HM 1942 Elnöki 3.a. osztály 23947; 3. HL: HM 1942 Elnöki 3.a. osztály 554217; 4. HL: HM 1943 Elnöki 3.a. osztály 467913.

a kezdeményezők személyi körére. Az első bizonytalanságot a tervezett tör megnevezése okozza:

- tiszti tör (1941. október 13.),
- tiszti, tisztviseelői, tiszthelyettesi dísztör (1942. november 12.),
- egységes honvédségi tör (1942. december 10.),
- egységes tör (1942. december 20.),
- dísztör (1943. július 16.).

A dísztör túl általános megfogalmazás; a tiszti tör szűk elnevezés, mivel más állománykategória (pl. tiszthelyettes) is jogosult a használatára; az egységes tör nem felel meg a valóságnak, mivel a légi- és folyamerőknél megmaradt az addigi oldalfejtő. A rendszeresítésre váró tör jog- és szakszerű megnevezése: *tiszti és tiszthelyettesi tör*, mivel rendszeresítése után a gyalogság mellett más fegyvernem (pl. a tüzérség) tisztjei és tiszthelyettesei is viselhették.

– *A mintatör készítése:*

1941 októberében a HM 3.a. (gyalogsági és tüzérségi fegyveranyag) osztály – a 2.r. (ruházati és felszerelési ügyek) osztály felkérésére – az átadott mintatör (nem ismert ki és mikor készítette) és szóbeli kívánságok alapján elkészítette a vázlatos tervrajzát, és a Hackspacher kardműves céggel legyártatta azt. A vállalkozó azonban a dokumentumot és a szóbeli kívánságokat figyelmen kívül hagyva készítette el a fegyvert, így az nem felelt meg az elvárásoknak. Újabb, a kívánságoknak megfelelő darab készítésére a kardműves nem vállalkozott, mivel az elsőt is térítésmentesen gyártotta.

Ezt követően a HM 3.a. osztály javasolta, hogy a végleges, minden szempontnak megfelelő megoldás érdekében a kardok törökre cserélése a háború után történjen meg, amikor a szükséges nyersanyag (pl. réz, nikkel, króm) bővebben áll rendelkezésre. Írásba foglalták, hogy addig azonban mindent meg kell tenni a tervezett változtatás sikere érdekében:

- cél továbbra is a honvédség egészét (pl. folyamerő) érintő egységes tör rendszeresítése;
 - a terveket pályázat úján kell elkészíttetni (úgy, hogy az a szakszerűség mellett művészi szempontoknak is megfeleljen);
 - pontosan meg kell határozni az érintettek körét, mivel szóba került a levették ellátása is.
- A kezdeményező HM 2.r. osztály a megállapításokkal egyetértett, és az 1941. augusztus 7-i értekezleten megfogalmazta a soron következő feladatokat:
- a bemutatott tör helyett egy hasonló, sötét markolatú, hosszabb védvasú, tompa színű (nem fényezett) hüvelyű tört kell tervezni és készíteni;
 - a tör a légi- és folyamerőknél rendszeresített övhöz hasonló felkötővel, de tábori barna színben és megfelelő csattal készüljön;
 - a miniszter döntésének megfelelően a törhöz csukott arany bojt is rendszeresítendő;
 - a vállsúly eltörlése esetén a bőrv és a tör viselésére szolgáló szövött öv megtartására a zubbonyra megfelelő hordkamókat kell rendszeresíteni;
 - a tör kialakítására a 3.a. osztályt kérték fel;
 - a szövött öv és a csat elkészítésére a Központi Ruhatárt utasították;
 - a törbojtot Bende András paszománykészítőtől rendelték meg.

– *A tör anyaga:*

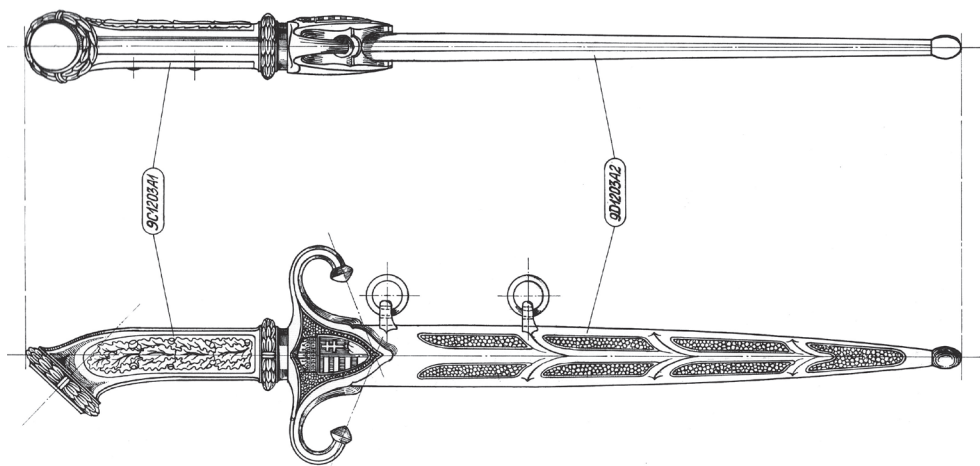
A rendszeresítendő tör készítésének előmunkálatai során az elkészült rajzokat és a nyersanyagigényeket a HM 3.a. osztály a Haditechnikai Intézetnek és a 17.c. (honvédségi felszerelések gyártása és hadianyag kiviteli ügyek) osztálynak átadta. Időközben felmerült a repülő tiszti tör rendszeresítése egységes törként. A felkértek válaszából kiderült, hogy:

- bármelyik típust rendszeresítik, azok öntvényeit króm helyett valamilyen alumínium-öntvözetből kell elkészíteni. Az alternatívaként javasolt bronz (pl. zsákmányból) nem fogadható el, mivel a tervezett 50 ezer törhöz 125 mázsára lenne szükség;
 - a fogantyút keménygumi helyett (kívánt színű) futuritból (műanyagból) kell kialakítani;
 - a penge a jobb súlyelosztás érdekében utolsó harmadában keskenyedjen;
 - a hüvely galvanizált vaslemezről is készülhetne.
- *A tör mintapéldánya:*
A Fémáru-, Fegyver- és Gépgyár Részvénytársaság (továbbiakban: FFG) elkészítette a tör mintapéldányát, amelyre a HM 3.a. osztály több kifogást és észrevételt tett:
- a sima felületek nem egyenletesek;
 - a tervezett műanyag markolat fából készült, rögzítése kezdetleges;
 - súlyelosztása nem megfelelő: „markolatnehéz”;
 - a gyártó a kifogásokat a rövid határidővel magyarázta, de megfelelőnek tartotta azt a rendszeresítési döntéshez.
- A 3.a. osztály javaslata a tör kivitelére és gyártására:
- a tiszthelyettesek részére a fém alkatrészek ezüstözve, fekete markolathéjjal;
 - a fő- és törzstisztek részére a fém alkatrészek ezüstözve, a markolathéjon ezüstözött babérlevél díszítéssel;
 - tábornoki kar részére a főtiszti törhöz hasonló, de a markolatrész, a védvas és a díszítmények aranyozva, a markolathéj skarlátvörös bakelitből készüljön;
 - a tör ára 30–35 pengő (viszonyításként az 1935 M altiszti szurony 31,19 pengő);
 - a gyártás a megrendeléstől számítva 4 hónap múlva indulhat;
 - 1942. augusztus 18-i kéziratos bejegyzés: „a miniszter Úr elrendelte, hogy török gyártását akkor kell megkezdeni, ha az új alumíniumgyár megkezdí működését (előre láthatóan 1943 közepe)”;
 - a HM 17.c. osztály tájékoztatója szerint a Weiss Manfréd Műveknél havonta 2–2,5 tonna vassal szennyezett alumínium keletkezik, amely a török gyártására még megfelelné, azonban azt is megállapították, hogy a szennyezett anyag felhasználása tiszta alumínium hozzáadását is igényli;
 - az FFG összeállította a tőrgyártás anyagszükségletét, egy tör tömege 0,30 kilogramm, az 50 ezer darabé 15 ezer kilogramm, a gyártás teljes anyagszükséglete (leégési veszteséggel) 18 ezer kilogramm. Az összesített anyagmennyiségből az alumínium 16,3 tonna, a többi nyersanyag mennyisége jelentéktelen tétel. A vállalat a töröket nyolc hónap alatt tervezte elkészíteni, és a havonta gyártott 6250 darab nyersanyag-szükségletét 2 tonna alumíniumra becsülte.
- *A soron következő mintatör:*
- az addig használt mintát a fegyvergyár térítésmentesen készítette el, azonban a menet közben történt változtatások szerinti új változatot munkatorlódás miatt már nem vállalta;
 - szükséghelyzetben a változtatott mintát a Mika Tivadar Rézárú-gyár Részvénytársaságtól kellett megrendelni. A tör legyártása 300 pengőbe került, amelynek vételárát az 1943. évi hitelkeretre terhelte.
- 1943. március 16-án a Haditechnikai Intézet elkészítette a rendszeresítendő tör gyártási és átvételi utasítását, majd 1943. június 10-én az elfogadott mintapéldány alapján a tör szerkezeti rajzát is megalkotta, valamint az időközben felvetődött kérdéseket összegezte és értékelte:

- a sorozatgyártás előtt további próbadarab gyártása nem indokolt;
- a kedvezőbb súlyelosztás érdekében javasolt felső karika 8–10 milliméterrel feljebb helyezése indokolatlan, mivel ekkor az a markolatfejbe ütközne;
- a felvetések helyességét vagy elvetését a sorozatgyártás előtt bemutatott két hitelesítési mintán ellenőrizni lehet és kell;
- 1943. október 8-i bejegyzés: „a miniszter Úr a török gyártására vonatkozó döntését későbbre halasztotta”.

3. A tiszti és tiszthelyettesi tör anyagismeret:⁸

- *Rendeltetése:* a kard helyettesítése.
- *Viselése:* övön, kardszerűen.
- *Nézete:*

– *Leírása:*

A tör pengéből, markolatból, védvasból és hüvelyből áll.

- A penge: díszítmény nélküli, kétélű, keskeny rombusz keresztmetszetű, folyton keskenyedő, hegyben végződő, nikkelezett acél.
- A markolat: tört végű, tölgyfalombokkal díszített műanyag héjjal fedett, amely alsó és felső vége stilizált babérkoszorú díszítésű gyűrűbe illeszkedik.
- A védvas: hajlított végei között, pikkelyezett pajzson koronás címerrel ékesített.
- A hüvely: a penge formáját követő és tojásdad gömbben végződő, palástján szimmetrikus, pikkelyezett díszítésű, jobb oldalán a csatlék kapcsolódásához két szabadon mozgó karikával szerelt.
- Valószínűsíthetően a markolathéj és a fém alkatrészek színe, valamint a törbojt anyaga, kivitele és színe jelezte viselőjének státuszát.

⁸ 1. Gyalogsági fegyverzet III. kötet, M. Kir. Honvéd Haditechnikai Intézet: XIII. fejezet 12. számú tervrajz;
2. HL: HM 1943 Elnöki 3.a. osztály 467913: Melléklet.

– Technikai adatok:

Tervezett egységes tör technikai adatai					
Megnevezés		Tömeg	Hosszúság	Magasság	Szélesség
		(kg)	(mm)		
Egységes tör	hüvellyel	0,3	427		
	hüvely nélkül		391		
Penge			259	47	6
Védvas				47	99
Markolat			120	22	
Hüvely			293	28	12

Megjegyzés: HTI hitelesített minta tör műszakirajz (méretarány 1:1) alapján

A legalább fél évtizedet átívelő tervezőmunka nem vezetett eredményre, a tör a tervezőasztaltól nem jutott el rendszeresítésig. A hadseregnek 1945-ig kellett várni az egységes tör rendszeresítésére, melynek egyes elemei (pl.: markolatgomb – korona, védvas – oldalra néző, kiterjesztett szárnyú sas) régi motívumokat hordoztak. Akkor újra felvetődött a repülő- és folyamőr tör kérdése. A katonai vezetés a régi felszerelési cikkek viselését csupán az új minta elkészítéséig engedélyezte.⁹

Felhívás az olvasóhoz: Kedves olvasó (gyűjtő)! Ha a jelen tanulmány publikációját követően előkerülnek a leíráshoz hasonló darabok (sajnos volt rá példa), kérem, kezeljék azokat rendkívüli óvatossággal. A korabeli dokumentumokból kitűnik, hogy mindössze három eltérő kivitelű mintapéldány készült, és a jelenlegi ismereteink szerint egyik sem maradt fenn.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Királyi Honvédség szálfegyvereinek leírása. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1944.
- A Pallas Nagy Lexikona, XI kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság–Révai Testvérek, Budapest, 1900.

⁹ 1. Honvédségi Közlöny, 1945, 147., Melléklet 13, 32.; 2. Szikits Péter felvétele.

- Csillag Ferenc: *Kardok történelmünkben*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1971.
- Dr. Damó László (főszerk.): *Katonai lexikon*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
- Gyalogsági fegyverzet, III. kötet. M. Kir. Honvéd Haditechnikai Intézet: XIII. fejezet 12. számú tervrajz.
- Honvédségi Közlöny, 1945/17. Melléklet 13, 32. o.
- Bakos Ferenc: *Idegen szavak kéziszótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.
- Juhász József et al. (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Dr. Kalmár János: *Régi magyar fegyverek*. Natura Kiadó, Budapest, 1971.
- Temesváry Ferenc: *Vas, ezüst és arany*. Helikon Kastélymúzeum, Keszthely, 1989.
- Tűzrendészeti szervek egyenruházata és öltözködése és tiszteletadása. Magyar Országos Tűzoltó Szövetség, Budapest, 1940.

HADTÖRTÉNETI LEVÉLTÁRI ANYAGOK

- HL: HM 1942 Elnöki 2.r. osztály 77365
- HL: HM 1941 Elnöki 3.a. osztály 71583
- HL: HM 1942 Elnöki 3.a. osztály 23947
- HL: HM 1942 Elnöki 3.a. osztály 554217
- HL: HM 1943 Elnöki 3.a. osztály 467913
- HL: HM 1943 Elnöki 3.a. osztály 467913: Melléklet (2. darab, 1:1 méretarányú. hiteles szerkezeti rajz méretei alapján)